

Zeeuwse herdenking afschaffing slavernij 1 juli 2023

kerk en
slavernijverleden

VOORWOORD

Op 1 juli aanstaande wordt herdacht dat 150 jaar geleden de slavernij daadwerkelijk is afgeschaft in Suriname en op de Nederlandse Antillen. Dit jaar staat deze herdenking volop in de aandacht van zowel de overheid als de kerken.

Tien jaar geleden riepen de Raden van Kerken Middelburg en Vlissingen en de Raad van Kerken de kerken in Zeeland op om in hun diensten stil te staan bij het feit dat het op 1 juli 2013 150 jaar geleden was dat Nederland de slavernij in Suriname en op de Nederlandse Antillen afschafte. Nu tien jaar later worden we eraan herinnerd dat het nog tien jaar geduurd heeft tot het moment waarop slaafgemaakten werkelijk vrij konden gaan en staan.

In die tien jaar van 2013 tot nu is er in het verwerken van het slavernijverleden beweging gekomen. De discussies over onder meer zwarte Piet hebben de ogen van veel mensen geopend voor de vraag hoe we naar onze burens kijken die een andere huidskleur hebben. We raken eraan gewend om niet meer over slaven te spreken maar over slaafgemaakten. Indringende gesprekken hebben ertoe geleid dat premier Rutte namens de Nederlandse regering excuses heeft aangeboden. Het gaat er daarbij niet om om er een punt achter te zetten, maar een komma. Verder onderzoek en verantwoording zijn nodig, zowel met het oog op de transatlantische slavenhandel als de slavenhandel in de Oost.

Ook de gemeenteraden van Middelburg en Vlissingen bieden hun excuses aan voor de rol die deze plaatsen gespeeld hebben in met name de slavenhandel.

De overheid heeft met het aanbieden van excuses een stap gezet in de verwerking van het verleden.

Binnen de Protestantse Theologische Universiteit (PThU) is in 2022 een diepgravend onderzoek gestart naar de betrokkenheid van de protestantse kerken bij de slavernij. In de onderzoeksopdrachten is de aandacht onder meer gericht op de theologische discussie. Ook Zeeuwse predikanten hebben hierin een belangrijke rol gespeeld en verschillende posities ingenomen. In deze brochure leest u daarover meer.

In het kader van de activiteiten op 30 juni en 1 juli rond de herdenking van de afschaffing van de slavernij organiseert de Raad van Kerken Zeeland, samen met de Raden van Kerken in Middelburg en Vlissingen een bezinningsmoment op zaterdag 1 juli om 12.00 uur in de Nieuwe Kerk te Middelburg.

Wij hopen dat u op zondag 2 juli in uw kerkdiensten aandacht wilt besteden aan het herdenken van de afschaffing van de slavernij, 160 jaar geleden, en het werkelijk vrij worden van slaafgemaakten, 150 jaar geleden.

In de voorbereiding van deze kerkdienst kunt u gebruik maken van materiaal van Micha Nederland over de doorwerking van ons slavernijverleden, met als titel: 'Gedeeld verleden, gedeelde toekomst'. In dit materiaal worden suggesties gedaan voor de kerkdienst en een thema avond.

Micha Nederland hoopt zo het gesprek binnen kerken te stimuleren. Hoe werkt ons slavernijverleden door tot op de dag van vandaag? Wat was de rol van christenen en wat is nu onze verantwoordelijkheid als christenen?

Dit materiaal is beschikbaar via: www.michanederland.nl/kerkenpakket-slavernij.

In het najaar hopen de Zeeuwse Raden van Kerken een bezinningsbijeenkomst te houden over de rol van kerken en predikanten in het slavernijdebat.

Deze brochure wordt u aangeboden door de Raden van Kerken in Middelburg en Vlissingen, in samenwerking met de Raad van Kerken in Zeeland.

De werkgroep herdenking slavernijverleden: Afinus de Vries, Anneloes Steglich, Henk van Dijk en Chris Bakker.

De werkgroep is te bereiken op het emailadres: rvkmiddelburg@zeelandnet.nl.

Inhoud:	
Voorwoord	pag. 1
Achtergrondinformatie Zeeuwse Slavernijgeschiedenis	pag. 2
Inleiding	pag. 2
Slavernij van alle tijden...	pag. 3
De rol van de Zeeuwse Slavenhandel	pag. 3
De rol van kerk en theologie	pag. 5
Afschaffing slavernij	pag. 7
Suggesties voor kerk en jongerenactiviteiten	pag. 8
Relevante websites en adressen	pag. 9

ACHTERGRONDINFORMATIE ZEEUWSE SLAVERNIJGESCHIEDENIS

Inleiding

In een tijdsbestek van zo'n 250 jaar, tot in het begin van de negentiende eeuw, zijn 12 tot 20 miljoen mensen onder mensonterende omstandigheden uit Afrika gehaald en naar andere continenten gebracht. Deze trans-Atlantische slavenhandel heeft diepe sporen nagelaten in de wereldgeschiedenis en in intermenselijke verhoudingen. Ook Holland en Zeeland speelden hun rol. Vandaag de dag leven er nog honderdduizenden mensen in Nederland, afkomstig uit Suriname en de Nederlandse Antillen, van wie de voorouders in slavernij geboren zijn.

Op 1 juli 1863 werd door Nederland de slavernij in haar 'koloniën in de West' afgeschaft. Daarmee werd een einde gemaakt aan een politiek gelegitimeerd systeem waarbij mensen gekocht, verkocht en tot bezit van anderen gemaakt konden worden. Maar de geschiedenis van eeuwen was daarmee niet zomaar uit te wissen en werkt

tot vandaag door in economische verhoudingen. In het straatbeeld van steden waar monumentale gebouwen als stille getuigen het verleden levend houden. In de beeldvorming tussen rassen en volken en in het zelfbeeld van mensen.

Slavernij van alle tijden...

Lang voor de Trans-Atlantische slavernij begon, was er al slavernij, ook in Europa, met name in het mediterrane gebied. Het Romeinse rijk was gebaseerd op slavenarbeid. Maar noch in Afrika noch in Europa was slavernij gebaseerd op raciale afkomst. Omstreeks de 10de eeuw hadden de Vikingen een bloeiende slavenhandel via Oost-Europa met de Arabische wereld. Ook Italiaanse handelaren verkochten omstreeks de jaren 1100 - 1400 christenen als slaafgemaakten aan moslims in Egypte en Syrië; in eerste instantie de Slavische inwoners van de Dalmatische kust. De etnische afleiding van deze bevolkingsgroep in het Latijn, *sclavus* = Slavisch, ligt aan de basis van het woord slaaf zoals we dat kennen in andere Europese talen: *esclave* in het Frans; *esclavo* in het Spaans, *slave* in het Engels, *sklave* in het Duits, slaaf in het Nederlands. Opmerkelijk is dat in het Hebreeuws, het Grieks en in het Latijn, het woord slaaf geen etnische connotatie heeft (*ebed, doulos, servus*).

Pas nadat de Portugezen vanaf omstreeks 1444 zwarte Afrikanen tot slaaf maakten en naar gebieden rond de Zwarte en Kaspische zee en na 1492 naar de Nieuwe Wereld vervoerden, wordt het woord slaaf gebruikt voor mensen met een zwarte huidskleur. Die connotatie is dus van de moderne tijd, een modern verschijnsel dat men in de oudheid niet kent.

Vanaf 1500 brengen Europeanen alleen Afrikanen en Aziaten in slavernij (raciale slavernij). Dit betekende dat de dehumanisering, vernedering en beestachtigheid die universeel geassocieerd worden met 'chattel slavery' (bezitsslavernij) en gekoppeld werd aan het 'van kleur' zijn. De denigrerende stereotypen en afschuwelijke vooroordelen over gekleurde mensen, die aan de basis liggen van het witte racisme, vinden hier hun oorsprong.

De slaven waren ooit vrije mensen, met ouders, broers en zusters, kinderen en geliefden. Vrije mensen die gevangen genomen werden, verkocht in ruil voor textiel, geweren, buskruit en drank. (zie voor meer informatie: www.slavernijenij.nl).

De rol van de Zeeuwse Slavenhandel

De wereldkaart is sedert de tijd dat Cristoforo Colombo (Christoffel Columbus) terugkeerde in Spanje van een missie om een kortere route naar Indië te vinden,

ingrijpend veranderd. Volkeren zijn verdwenen en andere, nieuwe landen zijn ontstaan met veelal een geschakeerde bevolking. Zo wordt Suriname een voorbeeld genoemd voor de wereld, omdat daar zoveel etniciteiten vreedzaam met elkaar wonen op hetzelfde grondgebied. Het illustreert de ingrijpende veranderingen die in de wereld plaatsvonden in een periode waarin de Europese expansie leidde tot

opbloei van handel, nijverheid, wetenschap, kunst en architectuur. Het is evident dat die ontwikkelingen in verband gebracht worden met de slavernij-economie, die eveneens in die periode ook haar hoogtepunt bereikte. De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden speelde in de 17e en 18e eeuw een actieve rol in de slavenhandel.

Ook de Zeeuwen waren actief betrokken bij deze handel. Er zijn aanwijzingen dat Zeeuwse kooplieden rond 1600 slechts incidenteel deelnamen aan slavenhandel bij het vervoer van Afrikaanse slaafgemaakten. Met name naar Portugese kolonies in Guyana en Brazilië. Pas nadat de West-Indische Compagnie (WIC) omstreeks 1620 enkele Portugese handelsposten innam, kwam de slavenhandel op gang. Essequebo (Nova Zeelandia), Demarary en Berbice, gelegen in Guyana, en o.a. het Caraïbische eiland Tobago (Nieuw Walcheren) werden door de Zeeuwse kamer van de WIC bestuurd.

Ook door de VOC werden mensen tot slaaf gemaakt en vervoerd, niet alleen in Nederlands Indië zelf, maar ook vanuit India. Als een van de eerste voorbeelden daarvan kwam in 1622 het schip Nieuw Zeelandt in Batavia aan vanaf de Coromandelkust (India). Het schip was vertrokken met het onwaarschijnlijke aantal van 1167 slaafgemaakten aan boord. Van hen bereikten 930 levend Batavia. In deze handreiking wordt verder de rol van de WIC en de Middelburgse Commerce Compagnie (MCC) behandeld.

Na 1630, toen ongeveer 50% van de kuststrook van de Braziliaanse provincie Pernambuco in handen was van de WIC, wordt de slavenhandel grootschaliger. Als in 1667 het gebied in Guyana na een Engelse bezetting wordt heroverd door de Zeeuwse vloot onder bevel van Abraham Crijnssen, beschouwden de Staten van Zeeland deze kolonie als hun eigendom.

Bij de MCC nam de slavenhandel een grote vlucht. De Zeeuwen kregen het overwicht in het transport van Afrikaanse slaafgemaakten naar de Nederlandse landbouwkoloniën. Ze werden de specialisten in deze handelstak. In totaal werden in de periode van de Nederlandse slavenhandel over de gehele wereld 11 tot 12,5 miljoen Afrikaanse slaafgemaakten verscheept en verkocht. Hiervan werden er circa 600.000 door Nederlanders verhandeld. De West-Indische Compagnie (WIC) en de Middelburgse Commerce Compagnie (MCC) verscheepten ongeveer de helft daarvan. Schepen van de WIC en later MCC voeren naar West-Afrika om slaven te kopen. De slaafgemaakten werden vervolgens naar Zuid-Amerika gebracht om daar te werken op plantages. Afhankelijk van de afmetingen konden per schip 100 tot 500 slaafgemaakten worden vervoerd. In werkelijkheid werden er vaak veel meer meegenomen. Het grootste aantal vervoerde slaafgemaakten gebeurde met een Amsterdams WIC-schip: 952, waarvan er uiteindelijk 853 werden verkocht. Het kleinste aantal slaafgemaakten werd vervoerd met een schip van de MCC, namelijk 67. Hiervan overleden er 22 tijdens de reis.

Vanuit Zuid-Amerika keerden de schepen met handelswaren weer terug naar Nederland. Deze handelswijze wordt de 'driehoekshandel' genoemd. Walcheren speelde een grote rol in deze slavernij-economie. Zo kon in een bepaalde periode 25% van de economie van een Walcherse havenstad samenhangen met handel in Afrikanen. Veel herenhuizen in de binnensteden en buitenplaatsen op Walcheren zijn

gebouwd met winsten uit deze handel. Het slavernijmonument op de Balans te Middelburg staat op een plek tegenover het gebouw van het Centraal Bureau voor de Kunst (CBK) dat eertijds een van de pakhuizen was van de MCC. In het gebouw Sint Joris Doelen was het kantoor van dit bedrijf gevestigd. (Zie voor meer informatie over de Zeeuwse betrokkenheid bij de slavenhandel: www.zeeuwseankers.nl)

De rol van kerk en theologie

‘Er zijn geen Joden of Grieken meer, slaven of vrijen, mannen of vrouwen – u bent allen één in Christus Jezus’ (Galaten 3: 28, NBV). Hoewel met name het Nieuwe Testament heldere uitspraken doet over het voortbestaan van slavernij heeft de theologie een dubieuze rol gespeeld in de maatschappelijke acceptatie van slavenhandel. Er was twijfel over de gelijkwaardigheid van rassen. Het verhaal van Noach werd aangegrepen om Afrikanen als nakomelingen van Cham, als verderfelijk weg te zetten, als zouden zij hun lot over zichzelf uitgeroepen hebben. Maar er waren ook predikanten die zich onmiskenbaar uitspraken tegen slavernij.

Toen er in 1596 schepen van een Rotterdamse handelaar met Afrikaanse slaafgemaakten aankwamen in de haven van Middelburg, wisten de plaatselijke autoriteiten aanvankelijk niet wat ze met hen moesten doen. Juridisch gezien kende Nederland namelijk op dat moment geen slavernij. Dat wil niet zeggen dat men geheel onbekend was met slavernij; men kende het vooral uit Zuid-Europa. Slavernij lijkt in die tijd vooral gezien te worden als een slechte, Rooms-Katholieke praktijk. Slavernij paste niet bij het zelfbeeld van de jonge republiek waarin vrijheid een belangrijke rol speelde. Zeker niet toen bleek dat het om gedoopte Afrikanen ging. Burgemeester Ten Haeff van Middelburg hield een vurig betoog voor de Staten van Zeeland. Hij wond er geen doekjes om. Deze mensen **weesende alle ghedoopte christenen** behoorden niet door iemand **ghehouden oft vercocht te worden als slaeven**, maar in vrijheid te worden gesteld.

Daarop verordenden de Staten op vrijdag 15 november, dat de Afrikanen vrij waren om te gaan en te staan waar zij wilden; oftewel dat zij zich **moghen begheven tot zulcken stijl, ambacht of dienst als hun zal ghelieven**. Om de kansen op een toekomst in Middelburg te verhogen, droegen de Staten de kerken op om zondag 17 november bekend te maken dat de Afrikanen de dag erna aanwezig zouden zijn op het abdijplein. Wie een van de vreemdelingen in dienst wilde nemen of zich anderszins over een van hen wilde ontfermen, kon zich melden. Daarbij werden belangstellenden enerzijds gewaarschuwd de Afrikanen **op te bringhen in Godt vreesse ende alle deuchden als goede christenen toestaet** en anderzijds om hen op te leiden of te **doen oeffenen in eenighen stijl, handtwerck, ambacht ofte anders** waarin zij zich zouden kunnen en willen bekwamen.

Helaas werd dit besluit na een procedure, aangegaan door de Rotterdamse handelaar/eigenaar Van der Hagen, overruled door de Staten Generaal. Van der Hagen wilde de schepen met de Afrikanen laten uitvaren naar Portugal. De Staten Generaal verklaarden na twee verzoeken, dat Van der Hagen met de ‘Mooren’ mocht doen wat hij wilde, maar dat hij daarover van de Staten-Generaal geen officieel besluit hoefde te verwachten.

De aanvankelijke terughoudendheid ten aanzien van de slavenhandel was er ook in de Gereformeerde Kerk. Op een adviesvraag uit Oost-Indië, of het toegestaan was

slaafgemaakten te houden, antwoordde de Amsterdamse classis dan ook dat het **'niet christelyck was lyffeygene te hebben**. Ook de Walcherse classis onderschreef dit standpunt.

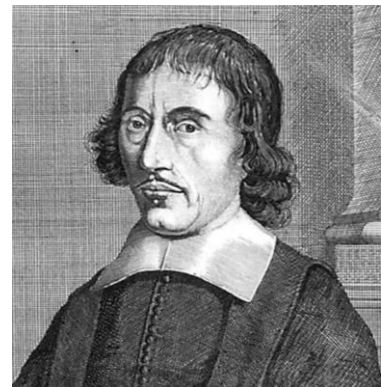
In de jaren en eeuwen daarna ontspon zich echter een stevig theologisch debat over slavernij met bijdragen van Nederlandse predikanten als Godefridus Udemans (Zierkzee), Georgius de Raad (Vlissingen), Johannes de Mey (Middelburg), Johan Picardt (Coevorden), Jacobus Capitein (Ghana/Den Haag/Ghana). Waren De Mey en De Raad behoorlijk kritisch op slavernij (vooral de uitvoering ervan), Udemans, maar vooral Picardt en Capitein gaven de handel in slaafgemaakten een stevige rechtvaardiging.

- Udemans (1571-1649) beriep zich daarvoor vooral op de regels over het hebben van (Hebreeuwse) slaafgemaakten in bijvoorbeeld Deuteronomium 15. Zolang die regels werden nageleefd was slavernij op zichzelf geen probleem. Op basis van deze oudtestamentische teksten pleitten Udemans en ook De Mey ervoor om slaafgemaakten na zes jaar vrij te laten (sabbatsjaar) – een pleidooi dat in de praktijk, voor zover we nu weten, nooit navolging kreeg.
- Picardt (1600-1670) besteedde uitgebreid aandacht aan de vloek van Cham (Genesis 9). Volgens Picardt zou Noachs vervloeking van Cham zwarte mensen ertoe veroordeeld hebben de andere volkeren te dienen als slaafgemaakte. Zo kreeg deze Cham-vloek een racistisch accent, dat echter door Udemans en De Mey werd tegengesproken.
- Volgens De Mey is iedereen schepsel van God en vrij geboren. Slavernij is beter dan de dood, maar bij mishandeling mag de slaafgemaakte wegllopen en geldt het recht op bescherming.

De Raad was in zijn tijd het felst in zijn bewoordingen. Hij hekelde christenen die slaafgemaakten verkochten aan Rooms-Katholieke eigenaren. Dan werden ze als het ware overgeleverd aan het rijk van de antichrist. Het ware christendom moest leiden tot inperking van slavernij en vrijlating van slaafgemaakten.

Tegenover deze kritische geluiden, namen andere predikanten en kerkbestuurders gematigde standpunten in, tot standpunten waarin slavernij werd verdedigd.

- In de 18de eeuw benadrukte de uit Ghana afkomstige eerste zwarte predikant Capitein (1717-1747) vooral het verschil tussen geestelijke en lichamelijke slavernij: de vrijheid van zonde is wat er volgens Capitein echt toe doet, de lichamelijke slavernij is voor God irrelevant. Vanwege zijn bijzondere achtergrond als slaafgemaakte, werd Capitein graag en vaak aangehaald in het slavernijdebat.
- Daartegenover klonk de stem van ds. Smytegelt (1665-1739), die in één van zijn (uitgegeven) preken te Middelburg verkondigde:
'Eerst kunnen wy grove dieverye begaan met eenen mensch te steelen. Dat soort van dieverye wort begaan in den slaafhandel: die eenen mensche steelt, zeyd God, zal zeekerlyk gedood worden. Is dat niet droevig: daar hebben de Christenen eene negotie van gemaakt. Ach! mogten die menschen die zoo verkogt, vervoert, en dikwijls daarom vermoert worden eens spreken; zouden ze niet

zeggen als eertyds Joseph; ik ben dieffelyk ontstoolen uit myn land?’

De voorstanders van de slavernij wonnen echter het pleidooi. Waarom kerk en theologie de noodzaak voelden van standpunt te veranderen over dit onderwerp en hoe zij dit precies beargumenteerden, blijft vooralsnog onduidelijk. Hoewel de kerk zich in de praktijk geconformeerd lijkt te hebben aan het verschoven maatschappelijk en theologisch standpunt, heeft de kerk – voor zover nu bekend – nooit een officieel pro-slavernij standpunt ingenomen. De eeuwen erop zouden Nederlandse christenen (inclusief geestelijken) desalniettemin volop deel zijn van de handel in en het houden van slaafgemaakte Afrikanen en Aziaten.

Op Europees-Nederlandse bodem bleef slavernij evenwel formeel niet toegestaan, hetgeen wellicht tekenend is voor de ambivalente houding van de Nederlanders ten opzichte van slavernij.

De praktijk was dat economisch belang het won van de ethiek en dat kerken zich nooit actief verzet hebben tegen de praktijk van slavenhandel. Ook in de koloniën zelf was de verhouding tot de slaafgemaakten ambivalent.

De eerste Gereformeerde predikant in Suriname, Jan Basseliers, had zelf slaven blijkens een brief uit 1680. Van de Rooms-Katholieke kerk in Paramaribo is bekend dat zij er zo’n 17 slaven op na hield. In de Hervormde kerk mocht een kind geboren uit een verhouding tussen zwart en blank niet in de kerkdienst gedoopt worden maar uitsluitend achter de kansel.

Ook de Evangelische Broedergemeente (de Hernhutters) die actief zending bedreef onder slaafgemaakte mensen in Suriname ontplooiden geen initiatieven om mensen te bevrijden. Dit om de rust niet te verstoren. Bevrijding van slavernij van de zonde, dus de vergeestelijking van de boodschap uit het Evangelie, voerde theologisch de boventoon.

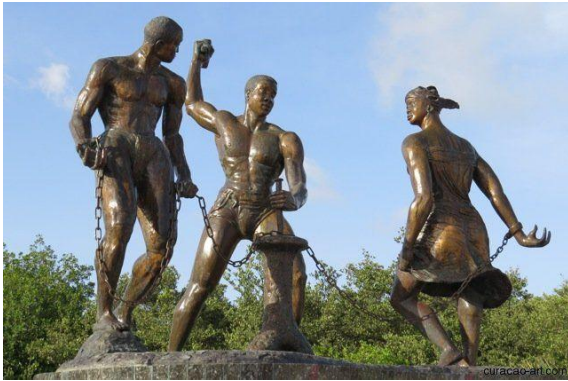
Afschaffing slavernij

Kaapvaart en slavenhandel waren bij wet geregeld. Zowel in Afrika, als tijdens de reis en op de plantages was er verzet van slaafgemaakten. Opstanden van slaafgemaakten en Marrons werden met harde hand neergeslagen. Speciale legereenheden moesten de plantages beschermen tegen dit verzet. Marrons zijn degenen die ontsnapt waren en een bestaan in vrijheid wisten op te bouwen. Dit gebeurde al vanaf 1757. Maar ook in Europa groeide het verzet tegen de slavernij als immoreel systeem.

Toch waren het vooral economische motieven die leidden tot uiteindelijke afschaffing van de slavernij. Door de economische recessie van 1773 was er een neergang van de gehele koopvaardij en daaronder ook de slavenhandel. In 1814 werd de slavenhandel door Nederland verboden. Toch duurde het nog tot 1 juli 1863 voor dat Nederland, als een van de laatste Europese landen, een einde maakte aan slavernij in Suriname en op de Nederlandse Antillen.

De afschaffing betekende niet onmiddellijke vrijheid voor de slaafgemaakten. Zij bleven verplicht nog 10 jaar voor hun meester te werken, zij het nu tegen een geringe vergoeding.

1 juli is met name in Suriname een feestdag. Op Curaçao wordt 17 augustus een belangrijke herdenkingsdag. Op 17 augustus 1795 begon op Plantage Knip een grote opstand die zich onder de aanvoering van Tula uitbreidde naar andere plantages. De dag wordt aangemerkt als het begin van de moeizame emancipatie van het volk. De drie belangrijkste aanvoerders van de opstand Tula, Carpata en Wacao werden op gruwelijke wijze geëxecuteerd. Op de plaats

van executie aan de zuidkust van Curaçao staat nu een slavernijmonument.

Bronnen:

- [Tijdschrift Kon. Zeeuws Genootschap der Wetenschappen](#), jrg. 14,1, maart 2005
- Benjamin Bosch, [De houding van de kerken in Suriname ten opzichte van slaven en de slavernij 1683-1769](#), z.j.
- Michael Pye, [Aan de rand van de wereld](#), 2015
- Dienne Hondius, e.a. , [Gids Slavernijverleden Nederland](#), 2019
- Gerhard de Kok, [Walcherse Ketens](#), 2020
- Geert Stroo, [Zeeuwen in het Caribische Gebied, Tobago \(Nieuw-Walcheren\)](#), Den Spieghele, 03-2020
- Roosanne Goudbeek, [Nieuw licht op de komst van slaafgemaakten in Middelburg in 1596](#), Zeeuws Archief 2021.
- Martijn Stoutjesdijk, [De rol van de protestantse kerk bij het slavernijverleden, 2022: zie: \[Protestantse Theologische Universiteit \\(pthu.nl\\)\]\(https://www.pthu.nl\)](#)
- Wikipedia
[Slavenhandel in cijfers - Zeeuwse Ankers](#)
Curacao Art.com

SUGGESTIES VOOR KERKDIENT EN JONGERENACTIVITEITEN

- **Kerkenpakket *Gedeeld verleden, gedeelde toekomst* over de doorwerking van het Nederlandse slavernijverleden;** <https://www.michanederland.nl/>.

Om verder te lezen:

- [Eindelijk vrij?](#) Oecumenische Bezinning 71D, Raad van Kerken in Nederland Een themanummer over de rol van kerk en slavernijverleden. <https://www.raadvankerken.nl/nieuws/2023/05/nieuwe-uitgave-oecumenische-bezinning-eindelijk-vrij/>
- [Geroepen om vrij te zijn.](#) Bijbelstudies over slavernij en vrijheid

- Nederlands Vlaams Bijbelgenootschap (NBG). Bestelnummer K1104.
- PTHU Kerk en Slavernij. <https://www.pthu.nl/kerk-en-slavernij/>
Brochure geschiedenis slavernij en kerk.
- Gids Kerk en Slavernijverleden, een eerste verkenning.
Dienke Hondius en Niek Hemmen. LM Publishers ISBN 978-94-6022-981-7
- Het slavernij verleden van Vlissingen, een historische verkenning.

Zie:

https://www.vlissingen.nl/uploads/media/Het_slavernijverleden_van_Vlissingen.pdf

- Walcherse ketens. Gerhard de Kok
De trans-Atlantische slavenhandel en de economie van Walcheren, 1755-1780 ISBN 9789462494657.
- Heilzame verwerking van het slavernijverleden voor 'wit' en 'zwart'.
Publicatie van de Evangelisch Lutherse Gemeente Amsterdam, de Evangelische Broedergemeente en NiNsee met een bundel essays. Uitgever Stichting Lutherse uitgeverij & Boekhandel ISBN 978-90-76093-58-1

RELEVANTE WEBSITES EN ADRESSEN

- Keti Koti Zeeland: www.ssmz.org
- Stichting Monumenten Middelburg. Naast het realiseren van een Zeeuws slavernijmonument richt deze stichting zich nu op educatie en bewustwording rond het thema slavernij. Jaarlijks organiseert de stichting de herdenking i.s.m. Provincie Zeeland.
- Keti Koti Dialoog Tafel: www.ketikotitafel.nl
Deze landelijke organisatie organiseert dialoogtafels gericht op ontmoeting, In Zeeland werkt de Ketikotitafel-community samen met de Zeeuwse Bibliotheek. Op 29 juni is er een maaltijd in het Zeeuws archief. Aanmelding via de website van de ZB. Informatie: Imke Elstak; IElstak@dezb.nl
- Zeeuws Archief <http://www.zeeuwsarchief.nl/>
- NiNsee
Het NiNsee is een kennis- en expertisecentrum op het gebied van het slavernijverleden. NiNsee initieert historisch onderzoek, ontwikkelt educatieve programma's en museale presentaties, en faciliteert informatie en documentatie over het Nederlandse slavernijverleden en zijn erfenis.
<http://www.ninsee.nl>

